

4.5. Правове регулювання ринку технологій в Україні

Наявності самих лише технологій чи осередків, де їх розробляють, недостатньо для досягнення поставлених стратегічних цілей економічного та суспільного розвитку. Позитивні властивості від використання вказаних об'єктів проявляється лише при їх утіленні до певного виробничого процесу. При цьому мова обов'язково має йти про передачу прав на технологію від розробника до особи, що її втілює. Особливого значення вказана сфера діяльності набуває в сучасних умовах економічного розвитку, коли майже не існує чіткої взаємодії між творцями (розроблювачами) самої технології та тими суб'єктами господарювання, що здійснюють її безпосереднє впровадження до виробничих процесів та використовують результати функціонування.

Серед науковців не існує одноманітного підходу до розуміння поняття ринку. Всю широку сукупність висловлених ними точок зору можна розділити на такі групи⁶⁸¹: (1) ринок являє собою місце, де здійснюється масовий товарний обмін (такий підхід характерний для західної економічної науки та за своєю суттю відображає побутовий підхід до його розуміння); (2) ринок – це система відносин між двома основними групами його учасників: продавцями та покупцями (такий підхід є поверхневим та не містить багатьох важливих аспектів його функціонування); (3) ринок – це система різноманітних економічних відносин, що виникають між учасниками ринку (цей погляд відображає найширший підхід до розуміння сутності ринку); (4) ринок являє собою систему організацій та інститутів, у межах яких відбувається взаємодія між його основними суб'єктами.

Г. І. Черкасов пропонує розуміти як ринок сукупність певних відносин, що виникають між покупцями та продавцями (а також безпосередньо між покупцями та продавцями) з приводу обміну певними товарами. Також автор визначає певні риси ринку, що є для нього характерними⁶⁸²: (1) за своїм

⁶⁸¹Черкасов Г. И. Рынок: регулирование рынка : [учебн. для студ. высш. учебн. зав.] / Г. И. Черкасов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 222 с. (Серия «Профессиональный ученик: Экономика»).

⁶⁸² Там само.

змістом ринок являє собою сферу товарно-грошового обміну між людьми; (2) між учасниками ринкових відносин виникають певного роду соціально-класові відносини; (3) наявність специфічних організаційних зв'язків між всіма його суб'єктами; (4) наявність специфічних морально-етичних відносин.

Ураховуючи сучасний стан розвитку ринку, на якому здійснюється обіг технологій, та наявність стратегічного державного інтересу до подальшого розвитку відносин, пов'язаних з їх трансфером, найбільш раціональним, на наш погляд, видається використання запропонованого зазначеним автором підходу до розуміння ринку як системи певних організацій та інститутів, у межах яких відбувається взаємодія його суб'єктів. Для досягнення високої ефективності використання правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з передачею прав на технологію, об'єктом їх правового регулювання необхідно розглядати не окремі суспільні відносини, що при цьому виникають, а ринок технологій у цілому. Використання зазначеної моделі правового механізму нормативного впливу дозволяє створити дієві засоби державного впливу, спрямовані на регулювання всього ринку в цілому, а не окремих процесів, що виникають у його середині. Тим паче, що таке регулювання дозволить створити цілісне правове поле, в межах якого функціонуватиме кожен учасник, а також забезпечити можливість істотного державного впливу, що на перших порах розвитку буде вкрай необхідним.

За своєю структурою, в найзагальніших рисах, ринок є системою таких елементів⁶⁸³: (1) суб'єкти ринкових відносин; (2) об'єкти таких відносин; (3) безпосередньо самі відносини, їх характер. Ураховуючи все наведене, можна зробити висновок про те, що в найбільш загальних рисах, ринок технологій має являти собою систему суспільних (переважно економічних) відносин, що виникають із приводу обміну технологіями або їх складовими.

Однією з основних проблем правового регулювання інноваційного ринку України є неузгодженість чинного національного законодавства в

⁶⁸³ Там само.

питаннях, пов'язаних із визначенням місця трансферу технологій щодо певної галузі народного господарства. Відповідно до положень ЗУ «Про інноваційну діяльність» технологія є основним інноваційним продуктом (ч. 1 ст. 14 цього Закону), отже, можна зробити однозначний висновок про те, що діяльність пов'язана зі створенням, передачею прав та втіленням технології є невід'ємною складовою частиною інноваційної діяльності. А із цього випливає, що технологічний ринок є складовою інноваційного ринку України, який, у свою чергу, являє собою особливу сферу обміну окремими видами товарів, сукупність відповідних економічних відносин, специфічну сферу здійснення та обігу інновацій⁶⁸⁴. Ю. Є. Атаманова виділяє такі елементи інноваційного ринку України: (а) суб'єкти інноваційного ринку (розроблювачі, творці інновацій, юридичні та фізичні особи, що їх впроваджують, особи які надають «супроводжувальні послуги»); (б) об'єкти інноваційних правовідносин (інновації, інноваційні продукти та інноваційна продукція); (в) інноваційні відносини (відносини, що складаються між суб'єктами на стадіях від створення «ідеї» до її комерціалізації); (г) інноваційну інфраструктуру (фінансове забезпечення інноваційної діяльності, страхування інноваційних ризиків, інформаційне забезпечення і т.ін.)⁶⁸⁵.

Правове становище інноваційного ринку України визначається виходячи з особливостей правового регулювання державної політики та її різновидів. Так, відповідно до положень ЗУ «Про інноваційну діяльність» державна інноваційна політика є напрямом державної політики. До такого висновку можна дійти на підставі змістового аналізу тексту вказаної статті закону. Якщо ж дослідити загальну класифікацію напрямків реалізації державної економічної політики, викладену в ст. 10 ГК України, то побачимо, що інноваційна політика як самостійний напрям – не виділяється⁶⁸⁶. На

⁶⁸⁴ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.

⁶⁸⁵ Там само.

⁶⁸⁶ Господарський кодекс України : затв. Законом України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.

підтвердження цього положення, п. 1 ст. 328 ГК України вказує на те, що інноваційна політика є невід'ємною частиною інвестиційної та структурно-галузевої політики. У той же час ЗУ «Про інвестиційну діяльність» у ст. 3 називає інноваційну діяльність як одну з форм інвестиційної діяльності, яка здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що охоплює: (а) випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології; (б) прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; (в) реалізацію довгострокових науково-технічних програм із великими строками окупності витрат; (г) фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; (д) розробку і впровадження нової, ресурсозбережної технології, призначеної для поліпшення соціального й екологічного становища.

В юридичній науці широкого розповсюдження набула точка зору, відповідно до якої державна інноваційна політика є самостійним та відокремленим напрямом державної політики. Так, Ю. Є. Атаманова, спираючись на положення ЗУ «Про інноваційну діяльність», відзначаючи при цьому наявність неузгодженості чинного законодавства України, говорить про необхідність чіткого виокремлення інноваційної політики як самостійного напрямку державної політики⁶⁸⁷. При цьому авторка наголошує на доцільності такого виокремлення, оскільки можна буде досягти цілісності правового регулювання інноваційних відносин. Із цією точкою зору можна погодитися тільки частково, оскільки чинне інноваційне законодавство потребує негайного проведення робіт, направлених на його поєднання, систематизацію та кодифікацію. Основною метою проведення таких робіт є досягнення одноманітності та цілісності правового регулювання.

З усього, що наведено вище, можна зробити лише один однозначний висновок про те, що державна технологічна політика та технологічний ринок

⁶⁸⁷ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.

є складовими частинами інноваційної політики та інноваційного ринку, які, у свою чергу, виступають елементами системи більш високого рівня – інвестиційної діяльності.

Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» в ст. 1 дає визначення ринку технологій, під яким пропонує розуміти – систему взаємовідносин споживачів технологій та їх складових і/або конкуруючих між собою постачальників цих складових, спрямованих на задоволення суспільних і державних потреб у відповідних технологіях, їх об'єктах та продукції, виготовленої з їх застосуванням. Як бачимо, це визначення не розкриває суті правової природи та специфіки всіх необхідних його елементів. Подане поняття розкриває лише одну сторону процесу трансферу технологій, їх обіг із метою задоволення державних потреб, виокремлюючи при цьому лише конкурентні засади зі сторони постачальників самих технологій і/чи її складових частин. Водночас поза увагою законодавця залишаються конкурентні засади щодо споживачів технологій і їх складових частин та відносини, пов'язані з обігом технологій, що регулюються на приватноправових принципах. Оскільки саме вони створюють основні рушійні сили процесів економічної трансформації, така ситуація призводить до суттєвого зниження дієвості функціонування ринкового прискорення технологічного оновлення національної виробничої сфери. Саме через це таке трактування технології не може бути прийнято як основоположне, тому що фактично висвітлює лише окремі аспекти його функціонування, лишаючи поза увагою відносини, пов'язані з розробкою технологій, їх обігом та особливістю приватноправової сфери їх трансферу. Хоча наявність цього нормативно-правового акта є досить важливим кроком України на шляху створення інноваційної економіки, проте він не надає цілісного правового регулювання процесів обігу технологій та їх складових, а лише створює передумови для задоволення державних потреб у їх використанні.

Ринок технологій має бути структурованою системою, яка складається з таких елементів: (а) суб'єкти (учасники) ринку технологій; (б) об'єкти ринкових відносин (безпосередньо технологія чи її складові частини, елементи); (в) відносини, що складаються між суб'єктами з приводу передачі об'єктів (у свою чергу, вони охоплюють: (1) відносини, пов'язані з наявністю «технологічного» попиту; (2) відносини, пов'язані з технологічною пропозицією); (г) держава в особі її уповноважених органів. У сучасних умовах економічного розвитку ринкових відносин, особливого значення набуває ще один елемент внутрішньої структури ринку технологій – інфраструктура. Указана складова хоча й не входить до системи основоположних елементів ринкових відносин, проте від її розвиненості та функціонування прямо залежить, яким же чином відбуватиметься розвиток відносин, пов'язаних з обігом технологій.

Суб'єктами вказаного ринку є учасники, між якими безпосередньо здійснюється передача вказаного об'єкта, їх складових частин. Серед таких особливо слід виділити: а) юридичних та фізичних осіб, що надають технічні послуги, пов'язані із застосуванням технологій; б) фізичних осіб, що здійснюють на постійній та/або професійній основі посередницьку діяльність у сфері трансферу технологій (технологічні брокери). У сучасних економічних умовах особливого значення набувають ті суб'єкти, що безпосередньо здійснюють діяльність, пов'язану зі створенням технологій, а саме: а) Національна академія наук України і галузеві академії наук, установи науки, освіти, охорони здоров'я та інші установи, де створюються та/або використовуються технології і яким належать майнові права на технології; б) науково-виробничі об'єднання, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, де створюються та/або використовуються технології; в) фізичні особи, які беруть участь у створенні, трансфері та впровадженні технологій, надають інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та їх складових на ринок.

Усіх суб'єктів, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій, слід розділити відповідно до ролі, яку вони відіграють у ринкових відносинах, на простих (що здійснюють безпосереднє виробництво технологій, і тих, що постачають їх складові частини) та професійних учасників (спеціалізованих та професійних посередників). До таких суб'єктів слід віднести технологічних брокерів, юридичних та фізичних осіб, що надають технічні послуги, пов'язані із застосуванням технологій і т.ін., та відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки організувати обіг технологій та/або їх складових на належному рівні розвитку. Наявність нормативного закріплення такої класифікації є необхідною передумовою для створення диференційованого правового регулювання відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій, яке в подальшому дозволить застосувати індивідуальні засоби державної підтримки таких учасників і дозволить використовувати ефективні важелі господарсько-правового регулювання сфери обігу технологій.

Об'єктом ринку є товар, який має споживчу вартість (здатність задовольнити певні потреби особи, що її споживає, та певну ціну). Об'єктом досліджуваного нами ринку є технологія та її складові. Як уже було доведено раніше, відмінною рисою технології як об'єкта ринку є те, що вона наділена унікальною споживчою здатністю, тобто результати використання технології є унікальними за своїми властивостями, а витрати, пов'язані з виробництвом певної продукції (з використанням відповідної технології), істотно менші від наявного рівня виробництва.

Уважаємо за доцільне визначити як об'єкти ринку технологій в Україні перелічені раніше форми участі технології в господарських правовідносинах, а саме: (1) матеріальне втілення технології у вигляді цілісної технологічної лінії та/або експериментального конструювання технології; (2) інформаційне втілення технології; (3) передачі права власності на суб'єкт господарювання, до виробничих фондів якого вже втілено технологію; (4) технологію як

інноваційний продукт; (5) технологію як інноваційну продукцію, які можуть мати як товарно-функціональний, так і виробничий (промисловий) характер.

Факультативним елементом ринку є його інфраструктура – усі ті суб'єкти, установи та організації, які основним своїм завданням мають створення належних умов функціонування ринку технологій в Україні. На сьогодні без її наявності неможливо уявити будь-які ринкові відносини. Повна відсутність досвіду господарювання у сфері створення, передачі прав та втілення технологій має бути компенсована ефективною інфраструктурою з метою найшвидшого налагодження впровадження інноваційного потенціалу до народного господарства України.

За своєю сутністю інфраструктура являє собою діяльність певного кола суб'єктів господарювання та уповноважених органів державної влади і місцевого самоврядування, що спрямована на створення необхідних організаційних умов для належного розвитку відносин, пов'язаних із трансфером технологій.

На нашу думку, специфічний характер та природа технології, особливості сучасного національного розвитку України визначають те, що власне ринкові механізми її обігу не можуть забезпечити належного розвитку технології, створити належний рівень «пропозиції» та «попиту», без яких говорити про здійснення обігу на ринку – неможливо. Таке твердження випливає із такого: ринку технологій не існує в «класичному» розумінні, оскільки немає цілісного взаємопов'язаного механізму створення, передачі та втілення технологій чи хоча б їх складових. На сьогодні можна говорити про наявність наукового потенціалу для створення технологій, попиту з боку виробничого сектору економіки, існування перших спроб здійснення її трансферу, що мають індивідуальний, розрізнений характер, яким не властива системність здійснення та зв'язаність господарських взаємовідносин. У сучасних умовах економічного розвитку національної економіки «реальну» можливість створити певну технологію має лише держава (через систему наявних науково-дослідних установ та вищих

навчальних закладів) та потужні транснаціональні корпорації (через систему створених ними наукових підрозділів, що покликані створювати наукоємні продукти для їх подальшого використання у власній господарській діяльності). Вузька «спеціалізація» таких напрямків функціонування обігу технологій призводить до того, що всі ці об'єкти, створені за рахунок державних коштів, у першу чергу спрямовуються на задоволення стратегічних державних оборонних інтересів, а ті, що створені корпораціями, – на власне, внутрішнє використання. Тим самим, увесь суспільний ефект від використання технології залишається доступним лише обмеженому колу суб'єктів її трансферу. Учені-економісти, характеризуючи окремі аспекти функціонування ринкової економіки, вказують на можливість існування ситуації, коли приватноправові механізми регулювання не мають змоги вирішити певні проблеми, що склалися в його внутрішній структурі. Так Д. Веймер та Е. Вайнінг, указуючи на «традиційні» неспроможності, однозначно доходять висновку про те, що їх має вирішувати держава, в особі уповноважених нею органів⁶⁸⁸. Указана точка зору може бути використана в процесі моделювання правового поля, в якому буде здійснюватися державна «технологічна» політика, що буде спрямована на підтримку та заміну тих ринкових елементів, які не в змозі самостійно забезпечити належне проходження процесів, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технологій.

Серед наявних особливостей розвитку національного технологічного ринку є ціланизка «неспроможностей ринку», серед яких необхідно виділити такі: а) у сфері технологічної пропозиції: (1) висока вартість фундаментальних наукових досліджень, що лежать в основі створення технології; (2) процес істотного зниження темпів розвитку вітчизняної прикладної науки; (3) немає достатнього рівня «технологічного попиту», що зумовлено відсутністю приватноправового та централізованого фінансування

⁶⁸⁸ Веймер Д. Про нетрадиційні неспроможності ринку як підставу державної політики [Електронний ресурс] / Д. Веймер, Е. Вайнінг. – Режим доступу: http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4784&Itemid=337.

розробки технологій; (4) складний процес організації та формування необхідних передумов для створення та розробки технологій; (3) недостатня кількість наукових спеціалістів високої кваліфікації; б) у сфері інфраструктури ринку технологій: (1) майже повна відсутність інфраструктури ринку технологій як такої; (2) немає суб'єктів господарювання – посередників, що здійснюють купівлю та продаж технологій; (3) відсутність єдиної системи інформаційного забезпечення відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технології; в) у сфері технологічного попиту: (1) високий ступінь економічних ризиків, пов'язаних з утіленням технологій; (2) конкуренція з боку транснаціональних корпорацій та наявні технологічні можливості інших країн; (3) особлива структура виробничого сектору національної економіки, що зосереджена на виробництві продукції декількох різновидів, що, у свою чергу, визначає вузько направлений попит; (4) недостатність внутрішніх фінансових ресурсів, що направляються на набуття технологій. Неспроможності того чи іншого ринку вказують на ті недоліки їх внутрішньої структури, що через певні особливості розвитку не дозволяють належним чином здійснити перебіг господарських операцій і здійснити повний цикл товарно-грошового обігу, забезпеченого ринковими механізмами стимулювання. А відсутність ринкового стимулювання обігу певного товару призводить до відсутності необхідного рівня забезпеченості таким товаром та високого рівня споживчої активності й попиту. Наявність такого роду висновків про неспроможності ринку є базою для створення правової політики «інституційної компенсації» і нормативного закріплення відповідних засобів державного регулювання та управління відносинами, пов'язаними зі створенням, передачею прав та реалізацією технологій. Завданням держави в такому випадку є компенсація наявними засобами впливу тих неспроможностей, які були виявлені, та збереження належного рівня економічних відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та застосуванням технологій.

Крім перелічених особливостей історичного розвитку національної економіки, негативний вплив на відносини, пов'язані з обігом технологій та їх складових, здійснює відсутність належних організаційно-правових засад розвитку цієї сфери економіки. Мова йде про неналежне нормативне регулювання відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та реалізацією технологій. Серед таких недоліків можна виділити відсутність: (а) дієвих правових засобів захисту технології, установленого строку їх охорони, методологічні помилки (при визначенні її поняття та суттєвих ознак, внутрішніх характеристик), нормативно закріпленого розмежування таких понять, як технологія та товар; (б) правового обґрунтування та розмежування галузевих товарних ринків і ринку технологій, що фактично має міжгалузевий (надгалузевий) характер. Повна відсутність нормативних механізмів захисту прав та законних інтересів розробників, володільців, тих суб'єктів господарювання, що реалізують технологію, призводить до того, що особа, яка бажає створити та передати такий об'єкт, не має для цього реальної можливості та належного правового поля. Як приклад можна навести діяльність підприємства «К», що діє на території України. Указаний суб'єкт господарювання на сьогодні виробляє складне технологічне устаткування – млини для подрібнення круп та виробництва борошна й інших харчових продуктів, що належать до групи зернових. Це устаткування поєднує в собі всі необхідні якості технології в її матеріальному та інформаційному втіленні. В їх основі лежать об'єкти права інтелектуальної власності (винаходи), в них конструктивно додані інші технічні механізми, поєднання яких дає результат, який зі своїми характеристиками вносить революційні зміни до існуючого рівня виробництва національної економіки (в секторі переробки зернових). Кількість такого реалізованого устаткування вимірюється десятками, попит на їх придбання та використання набагато перевищує технічні можливості їх виготовлення. Зазначене устаткування має настільки складний та унікальний характер, що обов'язковою умовою його продажу є те, що воно має бути зібране та встановлене (у майбутньому місті

його використання) виключно тільки спеціалістами-продавця, що виконують абсолютно всі можливі роботи з його встановлення та налагодження. Ще однією умовою продажу є те, що будь-яке втручання в роботу цього устаткування має відбуватись якщо не спеціалістами продавця, то як мінімум за їх обов'язкової присутності. Лише при дотриманні таких умов виробник гарантує, що такі млини будуть функціонувати з оголошеним високим рівнем продуктивності. При цьому мова не йде про гарантійні зобов'язання, а лише про контроль за функціонуванням певного «механізму», що пов'язаний з потенційною здатністю давати високі результати функціонування. Усі перелічені умови є необхідними та обов'язковими з точки зору передачі досвіду в використанні певної технології. У рамках чинного законодавства не має можливості їх поєднати, оскільки за своєю природою вони є різними об'єктами (матеріальні об'єкти, послуги, інформація і т.ін.). На сьогодні виробник цього устаткування укладає з його покупцями декілька господарсько-правових договорів (постачання, надання послуг, на виконання «шеф-монтажних» робіт і т. ін.). Указаний договірний механізм захисту належних виробнику прав є досить громіздким та ґрунтується лише на загальних засобах і прийомах захисту прав та законних інтересів суб'єкта господарювання. Але незважаючи на це, виробник хоча й бажає передавати права на використання створеної ним технології (у вигляді такого різновиду її матеріального втілення, як технологічна лінія), а фактично реалізує створену продукцію, звичайний товар, що обтяжений умовами про його подальше обслуговування та ремонт.

Недоліки зазначених механізмів визначають і відсутність встановленого строку правового захисту технології, що негативно відбивається на економічних аспектах її впровадження до виробничого сектору національної економіки. Упровадження технології, як і будь-якої іншої наукоємної продукції, містить у собі високий ступінь економічного ризику. Будь-який суб'єкт господарювання, що здійснює такого роду діяльність, зацікавлений передусім тому, щоб позбавити інших суб'єктів господарювання

можливості неправомірного використання належної йому технології, що в подальшому визначатиме розмір того прибутку, який може бути ним отриманий.

У процесі створення, передачі прав на використання та впровадження у виробничі процеси технологія проходить через різноманітні сфери правового регулювання, змінює свій статус та принципи її регламентації. Така специфіка характеризується особливими внутрішніми складовими технології та її унікальними властивостями, здатністю внести кардинальні зміни до існуючих економічних процесів. Наявність стратегічного державного інтересу до створення та втілення нових конкурентоспроможних технологій зумовлює високий ступінь імперативності правового впливу на всю систему суспільних відносин, що належать до сфери обігу технологій. Ураховуючи те, що сучасна економічна система базується на ринкових відносинах із використанням переважно товарно-грошових компонентів, а також на зазначену вище об'єктивну специфічність та «обмеженість» ринку технологій, при створенні певної моделі правового регулювання необхідно виходити з позиції, що ринок технологій у його чистому вигляді, без активного втручання держави просто не може існувати. Розробка та впровадження цього об'єкта прямо залежить від активної участі держави, яка, використовуючи ресурси та науковий потенціал, створюючи певний «рівень» правового регулювання, здатна не тільки докорінно вплинути на розвиток ринкових процесів, а й створити власний, «позаринковий» обіг технологій, що обмежений певним колом суб'єктів господарювання.

Розглянуті суттєві недоліки ринку технологій України заважають забезпечити належний рівень обігу технологій, а також їх розроблення та комерціалізації. Вважаємо за доцільне, використовуючи системний метод дослідження, проаналізувати як основний об'єкт правового регулювання обіг технологій у цілому, як систему відносин вищого рівня, ніж трансфер технологій у рамках технологічного ринку.

Уся сфера суспільних відносин, що виникають у процесі створення, втілення та використання технологій, являє собою систему взаємопов'язаних елементів, що, на нашу думку, доцільно розділити на дві великі частини: (а) обіг технологій, що спирається на публічно-правові засади; (б) обіг технологій, який ґрунтується на диспозитивних засадах. Тільки в їх поєднанні та тісній взаємодії обіг технологій може стати дійовим механізмом оновлення національної економіки. Саме їх спільні зусилля спрямовуються на створення та забезпечення належних умов для забезпечення відповідного рівня основних рушійних сил економічних відносин – попиту та пропозиції – на національному технологічному ринку. Якщо створити правове регулювання обігу технологій, що базується виключно на ринкових засадах, то такий механізм не матиме змоги забезпечити стратегічні цілі державного та економічного розвитку, оскільки відбуватиметься проста реалізація вже створених технологій чи їх складових, при цьому процеси, пов'язані з підвищенням якісного рівня технологічного розвитку, будуть залишатися поза увагою суб'єктів їх трансферу. Тому ринкові засади обігу технологій мають доповнюватися та компенсуватися за допомогою іншої складової такого обігу – імперативної.

Уважаємо, що обіг технологій, базований на публічно-правових засадах, є сукупністю господарських правовідносин, які виникають між суб'єктами господарювання, заснованими на публічному праві, та органами державної влади чи місцевого самоврядування й іншими учасниками відносин, пов'язаних із трансфером технологій, які виникають на підставі розпорядчих актів спеціально уповноважених державних органів, спрямованих на задоволення державних інтересів чи інтересів територіальної громади у використанні технологій та/або її складових. Іншими словами, обіг технологій, який ґрунтується на імперативних засадах, являє собою створення, розробку, передачу прав та впровадження технологій, спрямованих на забезпечення стратегічних державних інтересів, запровадження спеціальних заходів державного впливу, які, у свою чергу,

мають на меті підвищення загальнонаціонального технологічного рівня, а також організаційних, прогностичних, адміністративних заходів стратегічного та оперативного планування трансферу технологій. Передача прав на технології, що базується на публічно-правових засадах, має включати в себе такі форми передачі: (1) розміщення державного замовлення на створення певної технології серед відповідних державних підприємств за рахунок коштів із державного бюджету, через систему державного замовлення та відповідні державні (національні) цільові програми; (2) проведення серед державних підприємств, установ та організацій спеціальних конкурсів на створення найбільш економічно «привабливої» пропозиції зі створення технології; (3) передача вже створеної технології певним суб'єктам господарювання на засадах державного кредитування чи/або субсидіювання; (4) установлення зобов'язань зі створення певних технологій серед визначеного кола суб'єктів господарювання; (5) установлення особливих вимог до здійснення певних видів господарської діяльності з використанням технологій, з обов'язковим одночасним створенням пропозицій із передачі таких технологій на відповідному ринку; (6) планування й прогнозування науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності державних наукових і науково-дослідних установ; (7) інші форми передачі технології, що передбачені чинним законодавством України.

Наступною сферою існування обігу технологій є передача технологій, що виходить із диспозитивних засад. До неї входять ті суспільні відносини, що виникають між абсолютно рівноправними суб'єктами господарювання, розташованими на одному рівні та наділені однаковою правовим статусом. У свою чергу, обіг технологій, базований на диспозитивних засадах, має являти собою сукупність господарських правовідносин, що виникають між суб'єктами господарювання, заснованих на приватному праві, та іншими учасниками відносин, пов'язаних із трансфером технологій, переважно на підставі договірних форм співпраці, спрямованих безпосередньо на

задоволення їх інтересів, досягнення економічних та соціальних результатів, що полягає в безпосередньому використанні технологій та/або її складових. Указаний різновид обігу технологій опосередковує їх трансфер у найбільшому секторі національної економіки – приватноправовій або ринковій сфері. У цій сфері також виділяють певні форми такої передачі: (1) створення технології і /або її складової частини одним суб'єктом господарювання на виконання господарсько-правових договірних зобов'язань, узятих на себе перед іншим суб'єктом господарювання; (2) створення та розробку технології і/або її складових частин структурним підрозділом суб'єкта господарювання (чи учасником об'єднання суб'єктів господарювання) для їх подальшого втілення цим же суб'єктом господарювання (чи іншим учасником такого об'єднання); (3) діяльність «технологічних парків» як специфічних суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення наукоємної продукції, в тому числі й нових та високих технологій; (4) залучення іноземних інвестиційного капіталу, який буде направлений на створення нових технологій, для їх подальшої реалізації широкому колу суб'єктів господарювання.

Приватноправова сфера обігу технологій опосередковує собою ринкове регулювання. Ураховуючи сучасний стан правового та організаційного розвитку ринку технологій в Україні, ми можемо бачити, що національний ринок технологій знаходиться на ранній стадії свого створення – моделюванні особливостей правого регулювання. Дослідивши особливості обігу технологій у ринковій та публічно-правовій (обіг технологій, базований на імперативних засадах) сферах, ми дійшли висновку про неможливість використання виключно ринкових механізмів регулювання відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології, і про необхідність активної участі держави в перелічених суспільних відносинах, що спрямовані на створення «позаринкового» обігу технологій, який, у свою чергу, має сформувати платформу для розвитку ринку технологій як визначального елемента сучасного економічного розвитку України.

Моделювання нормативного регулювання відповідно до проведеного розподілу всіх відносин, пов'язаних з обігом технологій, на дві великі групи є необхідною передумовою та запорукою досягнення системності правового регулювання відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та комерціалізацією технологій.

Аналізуючи сферу обігу технологій та технологічний ринок, не можна не згадати ще про одну його специфічну особливість – подвійну правову природу, що випливає з особливого статусу самого об'єкта – технології. З одного боку, технологія є самостійним об'єктом ринку технологій, у межах якого реалізуються відносини, пов'язані з її трансфером. Проте, з іншого боку, результати втілення технології – технологічна продукція і/або технологічний продукт – можуть виступати як самостійний об'єкт ринкових відносин на відповідних товарних ринках. При цьому таке «проникнення» технологій та/або їх складових здатне докорінно змінити економічні процеси товарного обміну, що регулюють передачу прав на певний об'єкт господарського обігу. Тим самим зумовлюється необхідність створення правового регулювання, що визначає специфічний статус технології та її складових не тільки на рівні технологічного ринку, але й на рівні окремих товарних ринків.

Головною умовою ефективності правового регулювання є його одноманітність, цілісність, стабільність функціонування. Таких характеристик можна досягти, використовуючи як об'єкт правового регулювання не окремі відносини, пов'язані із створенням, передачею чи втіленням технології або/ і її складових, а весь господарсько-правовий механізм їх обігу. Сучасне законодавство України майже не використовує цього поняття чи терміна «правовий механізм регулювання», головним об'єктом його впливу є окремі суспільні відносини, що майже автоматично позбавляє його такої властивості, як цілісність нормативного впливу. Використовуючи як об'єкт регулювання господарсько-правовий механізм, ми маємо змогу нормативно закріпити всі стадії трансферу технології, визначити

його загальні засади та окремі особливості. Спробуємо проаналізувати, що ж становить собою господарсько-правовий механізм регулювання відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та впровадженням технології, які ознаки для нього характерні? В юридичній науці під правовим механізмом регулювання розуміють систему юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється таке регулювання⁶⁸⁹. До головних складових елементів такого механізму відносять норми права: нормативно-правові акти, акти офіційного тлумачення, юридичні факти, акти реалізації права, акти застосування права, правосвідомість та режим законності⁶⁹⁰. На підставі цього можна назвати головні риси, особливості та дати визначення поняття господарсько-правового механізму нормативного регулювання процесів створення, передачі прав та комерціалізації технологій. Зазначений механізм є системою правих засобів, що здійснюють регулювання всіх відносин, які виникають із приводу трансферу технологій, та вміщує правову регламентацію публічного сектору обігу технологій та її ринкову сферу.

Головним елементом такого механізму є норма права, що зафіксована в господарсько-правовому акті, яка, у свою чергу, визначає «модель поведінки» учасників відносин, пов'язаних із трансфером технологій. Наступним елементом є юридичний факт, тобто певні дії, бездіяльність чи події, з настанням яких виникають певні права чи обов'язки. В результаті поєднання перелічених елементів можна отримати правовідносини, що в кінцевому результаті вказують на наявність ще однієї складової частини досліджуваного об'єкта. «Кінцевим» результатом функціонування господарсько-правового механізму нормативного регулювання процесів, пов'язаних зі створенням, передачею прав та впровадженням технологій, є акти застосування та реалізації права, що являють собою індивідуально визначене використання тієї чи іншої норми права щодо конкретного суб'єкта господарювання, які втілені у формі імперативно забезпеченого

⁶⁸⁹ Теория государства и права : [навч. посіб.] / под. ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1985. – 480 с.

⁶⁹⁰ Теория государства и права / [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, И. В. Игнатенко и др.]; под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова – [2-е изд.]. – М. : НОРМА, 2000. – 616 с.

рішення певного органу державної влади, виданого в межах його компетенції.

Специфічними рисами досліджуваного правового механізму є те, що він має комплексний (збірний) характер. Господарсько-правовий механізм організований на відповідних системах, що базуються на певному поєднанні правових засобів регулювання, які стосуються відносин, пов'язаних з об'єктами права інтелектуальної власності; речових прав власності та окремих елементів, пов'язаних з їх володінням, користуванням, розпорядженням майном; торгових відносин; зовнішньоекономічної діяльності; комерційної концесії і багатьох інших. Ураховуючи те, що в створенні нових технологій та їх постійному впровадженні до національної економіки зацікавлена передусім сама держава, великий державний інтерес у цій сфері діяльності визначає високий ступінь імперативності правового регулювання, а відповідно, і самого механізму. Цей факт є другою особливістю зазначеного правового механізму. Зважаючи на це, можна визначити і головне завдання проаналізованого об'єкта – сполучення та поєднання державних і приватноправових інтересів усіх без винятку учасників відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології.

На сьогодні головним завданням юридичної науки в цій сфері є створення дієвої та цілісної моделі правового регулювання, що визначатиме всі суттєві аспекти господарських правовідносин, пов'язаних із трансфером технологій. Основними напрямками вдосконалення чинного законодавства України, що регулює відносини у сфері обігу технологій, є: 1) визначення правового статусу суб'єктів та учасників відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та впровадження таких об'єктів; 2) створення нормативних «інструментів» захисту прав та законних інтересів суб'єктів та учасників відносин, пов'язаних з обігом технологій; 3) створення нормативного поля, що закріплює перелік та порядок функціонування організаційних засад ринку

технологій (засоби державного впливу, визначення меж такого впливу, загальний порядок здійснення).

Чинні ЗУ «Про інноваційну діяльність» та ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» не дають такої цілісної правової моделі, а лише визначають окремі особливості його функціонування. З огляду на це, є раціональним не тільки вносити зміни до названих нормативно-правових актів, а й доцільно говорити про створення додаткового нового ЗУ «Про технології в Україні», що міститиме всі необхідні нормативні приписи, які визначатимуть господарсько-правовий механізм регулювання відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технологій та/або її складових, що фактично залишилися поза предметом регулювання чинних нормативно-правових актів. Цей документ має заповнити собою виявлені та потенційні прогалини правового регулювання, створити всі необхідні базисні передумови подальшого розвитку відносин, пов'язаних з обігом розглядуваного об'єкта, та забезпечити дієвий захист прав і законних інтересів усіх його учасників. Його прийняття є обов'язковою умовою подальшого розвитку відносин, пов'язаних обігом і використанням технологій в Україні, та отримання позитивних суспільно-економічних результатів.

Динаміка господарсько-правових відносин, пов'язаних зі створенням, передачею, впровадженням технологій

Передача прав на технологію є дуже складним процесом, який підпадає під правове регулювання багатьох галузей вітчизняного законодавства. Для того, щоб забезпечити належний стан правового регулювання вказаних відносин та створити дієві нормативні механізми захисту прав і законних інтересів усіх його учасників, необхідно визначити, яким же чином відбувається така передача? Які засоби захисту та способи і юридичні прийоми регулювання можуть бути використані? Для цього, у свою чергу, необхідно дослідити відносини, пов'язані з трансфером технологій, поетапно, в розрізі певного часового проміжку, починаючи з моменту її створення і

закінчуючи впровадженням до певного виробничого процесу, тобто відстежити динаміку правовідносин.

Передача прав на технологію втілює розвиток правового регулювання та дозволяє забезпечити «мотивацію» суб'єктів господарювання до створення, розробки, передачі та впровадження технології (і/або її складових). Як і будь-яка діяльність, спрямована на створення чогось нового, діяльність зі створення технологій та/або її складових, має творчий характер, що, у свою чергу, не може не відобразитися на специфіці правового регулювання об'єктів, які виникають унаслідок її здійснення. Оскільки, як було вже сказано вище, основним об'єктом технології є той чи інший продукт права інтелектуальної власності, як і будь-яка творча діяльність, процес створення технології починається з творчої діяльності певного суб'єкта, творця⁶⁹¹. У результаті його діяльності створюється певний об'єкт права інтелектуальної власності або певний об'єкт матеріального світу, що наділений ознаками, які свідчать про можливість проведення його реєстрації як саме такого об'єкта (мова йде про ті об'єкти права інтелектуальної власності, які набувають цього статусу з моменту їх реєстрації в спеціально встановленому порядку). Це найперший із етапів відносин, пов'язаних із трансфером технологій, у часовому відношенні. Всі об'єкти права інтелектуальної власності, що входять до складу технології, можуть отримати свій правовий захист із моменту створення (напр. об'єкти авторського права) або з моменту відповідної державної реєстрації та отримання охоронних документів (напр. об'єкти права промислової власності). При цьому розробник технології – власник об'єктів права інтелектуальної власності – може не здійснювати відповідної реєстрації таких прав, а за своїм бажанням отримати правовий захист належних йому прав та законних інтересів за допомогою додаткових засобів захисту, що надаються господарським правом для захисту технології в цілому. Саме на підставі цього доцільно зробити висновок, що стадія

⁶⁹¹ Право інтелектуальної власності : акад. курс : підручн. для студ. вищих навч. закладів / [О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко, П. П. Крайнев та ін.]; під ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – К. : Концерн «Видавн. Дім «Ін Юре», 2002. – 672 с.

створення об'єктів права інтелектуальної власності в тій частині, що стосується об'єктів, які набувають такий статус із моменту відповідної державної реєстрації, може мати додатковий, факультативний характер.

Досліджуючи це питання, також необхідно визначити правовий статус розробника (автора) технології, його права та обов'язки, гарантії діяльності. Оскільки за своєю природою технологія є синтезованим об'єктом права інтелектуальної власності, автор об'єктів права інтелектуальної власності має реальну можливість стати розробником технології. При цьому мова поки не може йти про її існування в цілісному вигляді, а лише про наявність окремих складових. Зараз указаний суб'єкт ще може на свій власний розсуд вирішити, як йому вчинити: чи зупинитися на етапі створення інтелектуального продукту, при цьому правову охорону тих об'єктів, які він створив, можна отримати в рамках права інтелектуальної власності, чи просуватися далі й розробити цілісну технологію, що внаслідок належних ознак має потенційну можливість отримати більш ефективний правовий захист, у тому числі й у межах господарського права. На підтвердження такої позиції висловлюється і Ю. Є. Атаманова, при цьому вказуючи, що реального значення об'єкти інтелектуальної власності набувають лише за умови здійснення їх упровадження, використання. Без цього навіть найкращі, найбільш досконалі та перспективні з них так і залишаться гарними рішеннями, які не мають практичного виходу, а значить, не відбудеться задоволення державних та приватних інтересів у створенні конкурентоспроможної продукції, підвищенні техніко-технологічного рівня виробництва та зайнятті нових позицій на світовому та/або внутрішньому ринку завдяки кращим характеристикам, а також суспільних потреб в ефективному використанні науково-технічного потенціалу нації та переходу до вищого рівня соціально-економічного розвитку. За таких умов немає юридичного сенсу в наданні таким ідеям, рішенням, що оформлені як об'єкти інтелектуальної власності, статусу окремого об'єкта правового регулювання та визнанні їх самостійними об'єктами правовідносин. Прийняття заходів для

впровадження об'єкта інтелектуальної власності стає першим кроком на шляху здійснення інноваційної діяльності та формування інноваційного об'єкта в юридичному значенні⁶⁹².

Початком процесу створення технології є не момент створення відповідного об'єкта права інтелектуальної власності, який у майбутньому відіграватиме вирішальну функціональну роль у складі технології, і навіть не момент його втілення чи впровадження (вже зареєстрованого в спосіб, що встановлений чинним законодавством, або ж наділеного ознаками, які дозволяють провести таку реєстрацію) у виробництво, а момент подальшої розробки об'єкта права інтелектуальної власності, спрямованого на створення технології. На нашу думку, подальшою розробкою технології є створення так званого технологічного проекту, що втілюватиме в собі спеціалізовану інформацію технічного та організаційного характеру про всі необхідні дії, які потрібно виконати для надання цьому об'єкту права інтелектуальної власності ознак, притаманних для технології, з метою подальшого її впровадження до виробничої сфери.

Сам по собі технологічний проект є систематизованою сукупністю технічної, науково-технічної інформації організаційного характеру, певних дій, що базуються на результатах прикладних досліджень, дослідно-конструкторських робіт і містять план заходів, за допомогою яких певний об'єкт права інтелектуальної власності (чи сукупність таких об'єктів та/або сукупність предметів, що за своїми характеристиками можуть бути зареєстровані як такі) буде перетворений у технологію, в одному з її втілень (інформаційному або ж матеріальному). Інакше кажучи, план дій зі створення технології. При цьому не є інформаційним утіленням технології в його цілісному розумінні, оскільки в його рамках не вирішуються питання, пов'язані із її комерціалізацією, а лише технічні проблеми її моделювання та конструювання, створення експериментальних зразків чи моделей. Його

⁶⁹² Атаманова Ю. С. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : [монографія] / Ю. С. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.

створення говорить лише про намір розробника до подальшого вдосконалення тих об'єктів права інтелектуальної власності, на яких вона базується, до рівня технології. На цьому етапі також починають з'являтися ті відомості, систематизована сукупність яких у майбутньому набуде ознак технології в її інформаційному втіленні.

Наступним етапом створення технології є реалізація головних аспектів (конструювання) проекту технології та створення його експериментального зразка. Цей етап також має факультативний (додатковий) характер, оскільки таке конструювання може і не проводитись її розробником, особливо коли мова йде про майбутнє існування технології лише у формі інформаційного втілення. Наявність або відсутність цього етапу залежить від волевиявлення самого розробника, а також від існуючих економічних можливостей. На необхідність проведення робіт зі створення експериментальних зразків інноваційних продуктів указує і Ю. Є. Атаманова, яка зазначає, що позитивні показники експериментального виробництва виступають достатніми гарантіями успіху серійного виробництва нової продукції, або масового впровадження нової технології, процесів, методів, ресурсів, або запуску нового виробництва в цілому. Крім того, не менш важливим наслідком проведення зазначених робіт стануть власне зразки виробів, пробні партії товару, документація, практичні показники використання нової технології способу виробництва. Хід їх виготовлення або введення виявить певні особливості виробничого процесу, які часто неможливо передбачити впродовж проведення досліджень, надасть можливість урахувати всі необхідні й достатні умови для ефективного впровадження обраних об'єктів інтелектуальної власності»⁶⁹³. Стадія конструювання / створення експериментального зразка технології за своєю природою є факультативною стадією, що має надзвичайне практичне значення, оскільки саме протягом її реалізації відбувається перевірка всіх теоретичних наукових напрацювань, використаних у процесі її створення. Цінність технології, що

⁶⁹³ Там само.

підтверджується експериментальним зразком підвищується в декілька разів. Незважаючи на те, що конструювання технології є досить витратною та економічно ризикованою частиною реалізації технології, її наявність є раціонально необхідною умовою. Створення експериментальних зразків технології має бути обов'язковим при розробці та втіленні високих (наукоємних) технологій та технологій, розробка та використання яких становить стратегічний інтерес держави, тобто тих технологій, використання яких потенційно здатне внести істотні зміни до існуючих економічних відносин, а також для технологій, що створюються за державні чи комунальні кошти. Як слушно вказує Ю. Є. Атаманова, в результаті проведення такої роботи може бути зроблений висновок про недоцільність (техніко-технологічну, економічну) чи неможливість використання об'єкта інтелектуальної власності за обраним напрямком технології згідно з розробленим планом його впровадження, що потребує суттєвого, можливо, й кардинального перегляду останнього – тобто повернення до етапу створення проекту технології⁶⁹⁴. Необхідно погодитися з указаним автором стосовно того, що на цьому етапі навіть теоретично можливо допустити відмову від пошуку ефективного та економічно доцільного шляху використання відповідного об'єкта інтелектуальної власності, що, у свою чергу, свідчить про неможливість набуття ним ознак та правового статусу технології⁶⁹⁵.

Для стимулювання розробників до створення дослідних зразків та експериментальних конструювань технології та забезпечення можливості їх перевірки до чинного законодавства України необхідно внести такі зміни, що безпосередньо із цим пов'язані, а саме: (а) до ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» – про обов'язковість перевірки експериментальних зразків технологій, що подані на державну реєстрацію як пріоритетні інноваційні проекти; (б) до ЗУ «Про інноваційну діяльність» –

⁶⁹⁴ Там само.

⁶⁹⁵ Там само.

про обов'язковість пред'явлення для державної реєстрації інноваційного проекту експериментального зразка / конструювання технології.

Досліджуючи стадії розробки проекту технології та її конструювання/створення експериментального зразка, можна побачити, що в процесі їх реалізації створюється дуже специфічний об'єкт правовідносин, що не входить до жодних з існуючих галузей права. Мова йде про так звану «технологічну розробку», тобто про сукупність інформації (що включається в «технологічний проект») та її певну матеріальну реалізацію (результат конструювання технології чи створення експериментального зразка), яка ще не може отримати захист у рамках інноваційного права та набути статусу технології (навіть виходячи з точки зору інформаційного її втілення), а наявна можливість отримати правовий захист у межах права інтелектуальної власності не буде дієвою та ефективною, тому що захищатиме лише особисті немайнові та майнові права на окремі елементи, а не цілісну систему взаємопов'язаних об'єктів. Правовий захист цього об'єкта має виняткове значення, адже він уже містить у собі всі головні «секрети» певного виробничого процесу, а іноді навіть має і матеріальне втілення (у вигляді певного устаткування, механізмів, технологічних ліній тощо). На нашу думку, цьому об'єкту необхідно надати охорону як комерційній інформації, а за наявності об'єктивних можливостей і як певного об'єкта права інтелектуальної власності.

Після подальшої розробки об'єкта інтелектуальної власності, що може бути втілений у технологічному проекті та експериментальному конструюванні, настає стадія прогнозування результатів роботи майбутньої технології. Вона включає в себе дії, спрямовані на збирання інформації про можливі результати функціонування технології, тобто про кількість та характеристики інноваційної продукції, що буде вироблена, її споживчі властивості, рівень попиту, наявність конкурентних пропозицій і т. ін. Іншими словами, йдеться про отримання відомостей про особливості комерціалізації технології. Такі результати можуть бути отримані внаслідок

проведення дослідних робіт, маркетингових досліджень, вивчення ринку та детального аналізу отриманих результатів.

Фактично, після отримання інформації про особливості комерціалізації самої технології як товару або інноваційної продукції, що буде отримана внаслідок її використання, можна говорити про наявність технології в цілому, виходячи з таких положень: (1) всі інтелектуальні напрацювання розробника нарешті знайшли своє вираження чи набули реальної змоги отримати таке вираження в матеріальному об'єкті (матеріальному втіленні технології); (2) створена (або принаймні опрацьована) чітка система поєднання певних її складових елементів (у тому числі й об'єктів прав інтелектуальної власності); (3) така система наділена ознаками цілісності, нерозривності, функціональної спрямованості на досягнення певного результату; (4) всі складові технології поєднані між собою енергетичними, матеріальними та інформаційними зв'язками; (5) існує необхідна сукупність проектної, науково-дослідної, дослідно-конструкторської документації стосовно правил використання самої технології; (6) отримана вся необхідна інформація, що пов'язана з комерціалізацією технології та інноваційної продукції, що є результатом її функціонування.

Чинне законодавство України взагалі не визначає момент, з якого можна говорити про існування технології. Аналізуючи ті норми, що хоча б якимось чином говорять про саму технологію та її складові частини, ми можемо побачити, що всі правові наслідки, пов'язані з її використанням, підтримкою втілення і реалізацією настають із моменту відповідної державної реєстрації. Так об'єктом права інноваційної діяльності технологія стає з моменту державної реєстрації у встановленому порядку відповідного інноваційного проекту. Також існує спеціальний порядок реєстрації несекретних закінчених технологій, що надає певні засоби державної підтримки для таких об'єктів. Моментом створення технології є комерціалізація технологічного проекту, проведення відповідних досліджень та отримання інформації, якій надано форму результатів наукових досліджень, про економічні переваги самої

технології чи результатів її функціонування. Вважається за доцільне встановити правило «автоматичності» настання моменту, з якого набувається статус технології. Доцільність уведення такого правила визначається необхідністю створення додаткових правових гарантій для розробників технології, оскільки при використанні зазначеної нормативної моделі можна буде забезпечити права та законні інтереси самих розробників, а не тієї особи, що може заявити певного роду пріоритет на ту чи іншу технологію, при можливому використанні «формалізованої» системи з певним порядком державної реєстрації таких об'єктів. Проте, технологія дуже цінний об'єкт господарських правовідносин, що, у свою чергу, зумовлює необхідність проходження спеціальних «формальних» процедур, які передбачатимуть і спеціальний порядок державної реєстрації, і науково-технічну експертизу та інші. Із результатами перелічених заходів доцільно пов'язати настання спеціальних заходів державної підтримки, а також момент виконання зобов'язань зі створення технології (наприклад, при замовленні певних робіт з їх створення/розробки). Необхідність виділення окремого моменту настання певних «спеціалізованих» правових наслідків пов'язана з необхідністю створення додаткових гарантій для держави, в особі уповноважених нею органів державної влади та місцевого самоврядування. Перед тим як здійснювати певні дії, спрямовані на підтримку технології, держава матиме змогу ознайомитися з її змістом та провести відповідне науково-технічне дослідження її конструктивних особливостей. Це істотно зменшить кількість технологій, що не відповідають вимогам «технологічної придатності» чи «новизни», або ж технологій, що не дають того результату, настання якого декларують їх розробники.

Серед спеціальних процедур насамперед має бути здійснена державна реєстрація технологій. Її проведення є наступним етапом розвитку відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології.

Чинне законодавство України передбачає спеціальний «Порядок державної реєстрації несекретних завершених технологій», затверджених

наказом Міністра освіти і науки України від 11.12.2002 р. № 696⁶⁹⁶. Відповідно до цього порядку як державні несекретні новітні технології можуть бути зареєстровані несекретні завершені технології, що розроблені установами, організаціями і підприємствами України та фізичними особами (далі – виконавці технологій) за рахунок коштів державного бюджету (частково або повністю). Технології, що виконані недержавними організаціями, установами та фізичними особами за власний рахунок, вносяться до Державного реєстру за бажанням їхніх власників. Контроль за обов'язковістю такого внесення з боку виконавців технологій за рахунок державних коштів до Українського інституту науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ) у 30-денний термін із моменту закінчення робіт покладено на Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Національну та галузеві академії наук. Реєстрація відбувається шляхом внесення відповідних у вигляді реєстраційної картки технологій, яка оформлена згідно з вимогами вказаного Порядку. Відповідно до п. 1.2 зазначеного положення основною метою існування Державного реєстру несекретних новітніх технологій є: (а) сприяння відбору і впровадженню новітніх технологій для випуску наукоємної конкурентоспроможної продукції та продажу їх (технологій) на внутрішньому та міжнародних ринках; (б) створення сприятливих умов для інтегрування науки і промисловості в інноваційно-інвестиційному процесі шляхом надання необхідної інформації для прискорення використання науково-технічних досягнень у суспільному виробництві; (в) підвищення ефективності інформаційного забезпечення творчої праці вчених і інженерно-технічних працівників. Указаний перелік є вичерпним, саме тому можна зробити висновок про те, що державна реєстрація в порядку, передбаченому вказаним підзаконним нормативно-правовим актом, не має визначального значення для правового захисту технології, вона покликана

⁶⁹⁶Про затвердження Порядку державної реєстрації несекретних завершених технологій : наказ Міністерства освіти і науки України від 11.12.2002 р. № 696 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 15. – Ст. 686.

лише покращити отримання інформації про ті або інші вже створені технології для їх широкого втілення у визначену державою технологічнооновлювану сферу виробничих відносин.

Ураховуючи те, що технологія може бути реалізована як інноваційний продукт чи інноваційна продукція, план заходів з упровадження вказаного об'єкта може бути зареєстрований також як інноваційний проект. Закон України «Про інноваційну діяльність» передбачає державну реєстрацію інноваційних проектів, детальний порядок здійснення якої визначений Постановою КМУ «Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів» від 17.09.2003 р. № 1474⁶⁹⁷. Дослідивши порядок проведення такої реєстрації, можна дійти до таких висновків: (1) указана процедура державної реєстрації не передбачає ніяких зобов'язань для певних органів державної влади та місцевого самоврядування з приводу підтримки реалізації такого проекту; (2) ніяких правових наслідків для моменту виникнення правового захисту на відповідний інноваційний продукт і відповідну технологію реєстрація не дає, а право використовувати спеціальні засоби відновлення та захисту порушених прав і законних інтересів не з'являється; (3) вона здійснюється за ініціативою суб'єкта інноваційної діяльності і не є обов'язковою; (4) основною метою реєстрації є те, що її здійснення – це обов'язкова умова для отримання можливої державної підтримки втілення такої технології; (5) строк чинності державної реєстрації становить лише 3 роки, після його закінчення відповідний запис у державному реєстрі анулюється. А порядку, спрямованого на пролонгування строків перебування відповідного інноваційного продукту в Державному реєстрі інноваційних проектів, просто не існує, що дуже негативно впливає на якісний бік таких інноваційних проектів узагалі й реалізації технології зокрема, оскільки строки її втілення

⁶⁹⁷Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів: постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2003 р. № 1474 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 38. – Ст. 2031.

та отримання певних результатів функціонування можуть бути досить віддалені в часовому проміжку від моменту початку її використання.

Процедура державної реєстрації обов'язково передбачає таке: (1) момент проведення державної реєстрації має збігатися з моментом отримання спеціальних засобів захисту прав та законних інтересів розробників / володільців технології; (2) повинен існувати порядок не тільки державної реєстрації, але й відповідний державний реєстр завершених технологій, обов'язок ведення якого має бути покладено на спеціальний уповноважений орган державної влади у сфері державної «технологічної» політики; (3) у Державному реєстрі національних технологій не повинно бути принципу строковості внесення даних про технологію, а повинен міститись максимальний строк, протягом якого має здійснюватися захист прав та законних інтересів розробників/володільців технології; (4) проведення державної реєстрації технології має стати головною передумовою для використання будь-яких засобів державної підтримки відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та впровадженням технології⁶⁹⁸.

Проходження технологією процедури державної реєстрації та наявність відповідного документа встановленого зразка (свідоцтва) має стати для технології на національному ринку «сертифікатом відповідності», тобто документом, яким держава підтверджує, що саме ця технологія відповідає всім вимогам, які до неї висуваються, потенційно здатна внести зміни до наявного способу виробництва та результат її функціонування дозволяє назвати її технологією.

Відносини пов'язані з трансфером технології не закінчуються лише моментом її створення чи державної реєстрації. Особливістю використання технології є те, що її розроблення потребує істотного наукового та дослідницького потенціалу, а застосування отриманих результатів та

⁶⁹⁸Обвінцева Г. І. Принципи створення державної системи реєстрації технологій як інструменту вирішення загальнонаціональних проблем і задач / Г. І. Обвінцева, С. І. Приймаченко // Науково-технічна інформація (НТИ). – 2006. – № 2. – С. 55–57.

втілення нових технологій здійснюється у виробничому секторі національної економіки певними категоріями суб'єктів господарювання. Тим самим визначається необхідність у правовому регулюванні, що охоплювало б собою ті відносини, які виникають під час передачі прав на технологію/її складові, для належного її використання. Розвиток та підтримка вказаного блоку суспільних відносин є стратегічним інтересом самої держави, оскільки саме приватноправові ринкові механізми здатні зробити використання нових технологій звичайним явищем у національній економіці. В економічній науці виділяють такі «напрямки» передачі прав на технологію чи її складові (трансфер): (а) міжорганізаційний трансфер, що, у свою чергу, містить: (1) передачу технології на стадії науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що провадяться в науково-дослідних установах та закладах вищої освіти з метою їх подальшого доопрацювання та вдосконалення у виробничій сфері національної економіки для створення її дослідних зразків та експериментального втілення; (2) передачу технології на стадії вже завершених дослідно-конструкторських робіт (передача їх результату) для втілення та використання у виробничих відносинах; (3) передачу технології з науково-дослідних установ та закладів освіти до спеціально створених підприємств, головною метою здійснення господарської діяльності яких є управління інтелектуальними активами; (б) «горизонтальний трансфер», що охоплює передачу технології чи її складових у межах однієї корпорації, між головною компанією та філіалами, між материнською компанією та дочірніми підприємствами, а також інші форми «внутрішньої передачі» технології; (в) «міждержавний» трансфер, що втілений у певних формах міжнародної співпраці у сфері обігу технологій; (г) комерційну концесію (франчайзинг) як особливу договірну форму передачі прав на технологію, що може бути наявна на всіх рівнях такої передачі.⁶⁹⁹

⁶⁹⁹ Артемьев И. Е. Американский капитализм и передача технологии (международно-экономический аспект) : [монография] / И. Е. Артемьев. – М. : Наука, 1980. – 190 с.

Усі технології або права на їх використання можуть розповсюджуватись у публічній та приватноправовій сферах національної економіки. Публічно-правова сфера охоплює собою виробництво та втілення технологій, що, як правило, спрямовані на задоволення стратегічних, державних інтересів, їх розробниками виступають спеціалізовані державні науково-дослідні установи, а споживачами таких технологій є державні підприємства чи установи. В той же час приватноправова сфера обігу технологій являє собою передачу прав на вказані об'єкти за допомогою договірних засобів регулювання взаємних прав та обов'язків. Ця сфера є основною, тому що ринкові механізми розвитку економічних відносин надають реальну можливість та зацікавленість у результатах як створення таких технологій, так і їх використання. Наявність такої зацікавленості та можливість отримання прибутку дають змогу створити сучасний рівень належного технологічного розвитку в межах цілої країни.

Останньою стадією обігу технологій є їх впровадження до виробничої сфери національної економіки України. Ця група відносин завжди залишалася поза увагою вчених, що викликає певні непорозуміння, оскільки і на цій стадії існує велика кількість відносин, пов'язаних із захистом прав та законних інтересів їх учасників. Ми пропонуємо власну модель правового регулювання відносин, пов'язаних із втіленням технології, що базується на таких твердженнях: (1) впровадження технології мають бути внесені на баланс тих суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом товарів чи наданням послуг і їх можна віднести до виробничої сфери народного господарства; (2) запровадження технології має відбуватися шляхом передачі матеріального втілення технології або ж надання доступу до інформації, що входить до складу її інформаційного забезпечення; (3) у будь-якому разі втілення технології має відбуватися за безпосередньої участі розробника/автора технології; (4) разом із передачею інформації чи матеріального втілення мають бути передані відомості, що пов'язані з конфіденційною інформацією і стосуються алгоритмічної та фізично-

просторової побудови складових частин, досвіду конструювання та побудови, особливостей використання та комерціалізації отриманих результатів.

Інфраструктура ринку технологій

Як уже зазначалось вище, ринкові механізми обігу технологій у їх класичній формі функціонування не можуть забезпечити належного рівня розвитку процесів створення, передачі прав та впровадження технологій чи її складових до виробничого сектору національної економіки. Проте ігнорувати приватноправову сферу технологічного розвитку не можна, без її існування ніколи не зможемо отримати позитивних суспільних зрушень у національній економіці та суспільстві в цілому. Одним із шляхів виходу із цієї проблеми є створення системи спеціальних закладів, установ та організацій, головною метою існування яких є надання допомоги учасникам відносин, пов'язаних із трансфером технологій; управлінських, організаційних та конструктивних заходів, спрямованих на створення найбільш сприятливих умов їх обігу. В найбільш загальних рисах перелічені умови розвитку та організаційні утворення мають назву інфраструктури. Питання, пов'язані з її створенням та подальшим функціонуванням, активно обговорюються в науковій літературі. Вивченням цього питання займалися такі вчені, як В. А. Александров⁷⁰⁰, Г. А. Андрощук⁷⁰¹, Ю. Є. Атаманова⁷⁰², М. Гаман⁷⁰³, В. Гусєв⁷⁰⁴,

⁷⁰⁰ Александров В. А. Державна підтримка сфери інноваційної діяльності в Україні: структура інститутів та послуг / В. Александров, В. Гусєв // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентіві України. – 2003. – № 4. – С. 118–127.

⁷⁰¹ Андрощук Г. А. Основные принципы государственной политики в инновационной сфере / Г. А. Андрощук // Підприємництво, господарство і право. – 1996. – № 12 – С. 34–36.

Андрощук Г. А. Государственная инновационная политика / Г. А. Андрощук // Бизнес-Информ. – 1997. – № 1. – С. 37–40.

Андрощук Г. А. Государственное регулирование передачи технологии в США / Г. А. Андрощук, В. Денисюк // Бизнес-Информ. – 1997. – № 22. – С. 14–17.

⁷⁰² Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.

Атаманова Ю. Є. Правові засоби здійснення державної інноваційної політики / Ю. Є. Атаманова // Вісн. акад. прав. наук. – 2006. – № 1. – С. 138–147.

⁷⁰³ Гаман М. Особливості державного управління у сфері інноваційної діяльності / М. Гаман // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентіві України : наук. журнал. – 2004. – № 2. – С. 158–166.

Гаман М. Розвиток інноваційних інститутів / М. Гаман // Вісн. Нац. академії держ. управління при Президентіві України. – 2004. – № 36. – С. 339–345.

Гаман М. Світовій досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні / М. Гаман // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентіві України. – 2004. – № 1. – С. 213–217.

А. Колодюк⁷⁰⁵, В. Кулик⁷⁰⁶, І. В. Спасибо-Фатеева⁷⁰⁷. Проте проблема комплексного дослідження особливостей створення та функціонування інфраструктури ринку технологій в Україні залишається актуальною. Учені-економісти вказують на те, що ринкова інфраструктура – це сукупність особливих інститутів, що виконують функції надання спеціалізованих послуг суб'єктам господарювання з метою створення для них нормальних умов для функціонування, найкращої реалізації їх інтересів та подальшої інтеграції в єдину економічну макросистему⁷⁰⁸. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, «інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо)». Виходячи із цього визначення, головними напрямками розвитку інфраструктури ринку технологій в Україні є створення спеціальних підприємств, установ організацій, що надаватимуть послуги, зокрема: (а) фінансові; (б) консалтингові; (в) маркетингові; (г) інформаційно-комунікативні; (ґ) юридичні; (д) освітні. Якщо взяти до уваги ті проблеми розвитку трансферу технологій, що існують на сьогодні, а також специфіку розвитку вітчизняної економіки, створення лише самої системи відповідних інституційних утворень є недостатнім для належного розвитку приватноправових відносин у сфері їх обігу. Крім таких «установ», необхідним є використання системи різноманітних заходів, направлених на створення належного «клімату» для розвитку суспільних відносин, пов'язаних з обігом технологій. Як уже було зазначено вище, технологічний

⁷⁰⁴Гусев В. Система державного управління у сфері інноваційної діяльності України / В'ячеслав Гусев // Вісн. Нац. академії держ. управління при Президентові України. – 2004. – № 1. – С. 188 – 191.

⁷⁰⁵Колодюк А. Реформування науково-технологічного сектору України [Електронний ресурс] / Андрій Колодюк. – Режим доступу: <http://www.a.kolodyuk.info/content/view/49/lang-uk>.

⁷⁰⁶Кулик В. Стимулювання інноваційної діяльності / В. Кулик // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 85.

⁷⁰⁷Спасибо-Фатеева І. В. Інноваційна інфраструктура, кластери та «хай-тек» уклади в сучасності та українських реаліях / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2007. – № 2 (49). – С. 99–107.

⁷⁰⁸Черкасов Г. И. Рынок: регулирование рынка : [учебн. для студ. высш. учебн. зав.] / Г. И. Черкасов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 222 с. (Серия «Профессиональный ученик: Экономика»).

ринок України знаходиться лише на початковій стадії свого розвитку. Однією з причин, що заважає вільному функціонуванню сучасного технологічного ринку, є відсутність належних умов для його функціонування, тобто, іншими словами, інфраструктури ринку технологій. Спробуємо проаналізувати, яким же має бути правове регулювання, які саме заходи, засоби та організаційні зміни мають бути здійснені для створення режиму «найбільшого сприяння», щоб інтенсифікувати функціонування ринкового (приватноправового) обігу технологій. Доцільно вести мову не лише про інституційні утворення, але й про систему заходів, що повинні бути реалізовані такими суб'єктами. Пропонуємо об'єднати вказані напрямки регулювання в єдині функції інфраструктури. Серед указаних утворень виділяємо такі напрями діяльності (функції): (а) інформаційно-комунікативний; (б) фінансовий; (в) маркетинговий; (г) консалтинговий; (д) юридичний; (е) освітній.

Інформаційно-комунікативна функція полягає в діяльності, направленій на забезпечення швидкого обміну вичерпною інформацією про технології, їх комерційні властивості, відомостями про їх вартість та розробників/володільців між указаним особами та суб'єктами господарювання, що мають намір запровадити певні технології до свого виробничого циклу. Вона має включати в себе два основних напрями здійснення: (а) надання інформації про технології та їх складові від їх розробника/володільця до втілювача; (б) посередницькі послуги, пов'язані з обміном такою інформацією. Головною особливістю такої «публічної» інформації є те, що вона має надаватися в обсязі, який не дозволить іншим особам (суб'єктам господарювання) певним чином заволодіти відомостями, що входять до її складу, крім тих, звичайно, згода на розголошення яких буде отримана від розробника/володільця. Саме на підставі цих міркувань вважається за доцільне обмежити обсяг такої інформації стислим описом технології, розміром витрат, пов'язаних з її придбанням (вартість самої технології, витрати, пов'язані з її встановленням та обслуговуванням), та

результатами досліджень щодо шляхів комерціалізації та потенційних економічних показників її функціонування.

Обмін (передача) інформації про технологію та її показники має проходити таким чином: (1) через ведення державного реєстру завершених технологій в Україні. Відповідно до існуючого порядку, одним із головних завдань ведення реєстрів є збирання, узагальнення та розповсюдження інформації про наявні, розроблені й готові до передачі технології. Якщо врахувати зміст тієї інформації, що може потрапити до таких реєстрів, то ми бачимо, що в них представлені відомості про цілісні об'єкти, що мають у своєму складі розрахунки економічної доцільності їх використання, інші шляхи комерціалізації результатів їх функціонування; (2) опублікування відомостей про певні технології та їх комерційні результати, їх патентно-кон'юнктурні дослідження в друкованих засобах масової інформації, інших їх видах, спеціалізованих джерелах (вісниках, журналах, газетах) або ж розповсюдження будь-яким іншим способом, у тому числі й розміщення рекламної інформації; (3) проведення спільних, масових, публічних заходів (симпозіумів, конференцій, виставок, ярмарок), на яких відбуватиметься активний обмін інформацією, що стосується певної технології між їх розробниками/володільцями та особами, що мають намір їх утілити. Такий обмін може супроводжуватися наочною демонстрацією дослідних/експериментальних зразків, що суттєво підсилуватиме її загальний маркетинговий ефект; (4) інші заходи, спрямовані на безперешкодний обмін/передачу інформації від суб'єктів, що втілюють у собі «технологічну пропозицію» до суб'єктів, що являють «технологічний попит» з метою прискорення процесу передачі та втілення такої технології.

Посередницькі послуги, що безпосередньо пов'язані з передачею інформації, можуть бути реалізовані таким чином: (1) надання оплатних посередницьких послуг усім суб'єктам відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій щодо пошуку необхідної пропозиції за наявними потребами; (2) створення спеціалізованих публічних організацій,

які головним своїм завданням мають проведення публічного продажу (торгів) технологіями та створення всіх необхідних умов для вчасної повного надання вичерпної інформації про їх показники та властивості. Такі організації мають стати постійно діючими, вважаємо за доцільне дати їм назву – технологічні біржі. Відповідно до положень «Порядку ведення державного реєстру завершених несекретних технологій»⁷⁰⁹ обов'язок його ведення було покладено на Український інститут науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ), що є першим суб'єктом інфраструктури, який буде нами розглянуто. На цю установу покладено обов'язок ведення такого реєстру, розповсюдження інформації в тих межах, що передбачені чинним законодавством України. У свою чергу, технологічна біржа має являти собою суб'єкт господарювання, що заснований на приватному праві, основним завданням якого є забезпечення операцій, пов'язаних із передачею прав на технологію, з одночасним розповсюдженням інформації про наявність попиту та пропозиції стосовно конкретних технологій. Ураховуючи те, що правові аспекти створення та функціонування технологічних бірж не були розглянуті раніше, а також повну відсутність положень чинного законодавства, що мають регулювати їх статус, вважаємо за доцільне запропонувати внести відповідні зміни до положень ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», а також до проекту ЗУ «Про технології», в яких закріпити порядок створення, вимоги до організаційно-правової форми, структури, розміру статутного капіталу, правовий режим функціонування, особливості надання послуг та вимоги до їх оформлення й проведення. Із метою забезпечення функціонування дієвої системи інфраструктури в Україні слід змінити відповідні правові норми та привести їх до відповідності із запропонованими моделями правового регулювання, а саме: (а) у ЗУ «Про Державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» необхідно закріпити головні засади та призначення

⁷⁰⁹Про затвердження Порядку державної реєстрації несекретних завершених технологій : наказ Міністерства освіти і науки України від 11.12.2002 р. № 696 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 15. – Ст. 686.

порядку державної реєстрації завершених технологій в Україні, а особливо аспекти пов'язані з обсягом інформації, що має бути надана розробниками/володільцями технології до такого реєстру; (б) слід змінити існуючий порядок ведення Державного реєстру завершених технологій та закріпити в ньому обов'язок для особи, уповноваженої на його ведення, здійснювати розповсюдження інформації в засобах масової інформації, в тому числі спеціалізованих, проведення публічних заходів, спрямованих на активний обмін інформацією, а також зобов'язати вказану особу розробити та впровадити детальний порядок надання інформації про зміст відомостей, що є про певну технологію, внесену до такого реєстру.

Фінансова функція полягає в залученні коштів до обігу технологій, забезпеченні фінансування як виготовлення/розробки технологій, так і їх впровадження до виробничого сектору національної економіки. Вона полягає в такому: (а) залученні необхідних коштів, що направляються на створення, передачу та втілення технологій; (б) надання фінансових послуг у сфері обігу технологій; (в) фінансове забезпечення ризиків, пов'язаних із створенням та втіленням технологій. Залучення коштів являє собою пряме фінансування господарської діяльності певних суб'єктів господарювання, що пов'язані зі створенням, передачею прав та втіленням технологій/їх складових, яке виражається в таких формах: (1) пряме фінансування за рахунок коштів державного бюджету у вигляді дотацій, субвенцій, субсидій, за рахунок таких коштів, що надходять певним суб'єктам господарювання для здійснення робіт, пов'язаних із створенням, передачею і впровадженням технологій⁷¹⁰. У той же час для суб'єктів господарювання, що засновані на публічному праві, така передача може бути здійснена не на принципах поворотності, а як «рамкове» фінансування. Головною проблемою застосування вказаного засобу інфраструктурного забезпечення є те, що на сьогодні повністю відсутній механізм передачі (перерахування) таких коштів

⁷¹⁰ Основи технологій виробництва в галузях народного господарства : навч. посіб. / [Є. П. Желібо, Д. В. Анопко, В. М. Буслик та ін.]. – К. : Кондор, 2005. – 716 с.

від бюджетної установи до суб'єкта господарювання, що, у свою чергу, унеможлиблює процес надання фінансової допомоги в цілому; (2) залучення капіталу «венчурних» компаній, що включає в себе діяльність із залучення коштів від інших суб'єктів, їх акумулювання та наступне вкладання до того підприємства, в якому втілюється технологія⁷¹¹. Указаний механізм дозволяє залучити кошти ринкової (приватноправової) сфери обігу технологій, що є необхідною передумовою для істотного оновлення всього виробничого сектору в цілому. (3) залучення коштів інститутів спільного інвестування, що діють на підставах та в порядку, передбаченому ЗУ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001 р. № 2299-III⁷¹². Надання фінансових послуг буде здійснено у вигляді: (1) звичайного та пільгового кредитування фінансовими установами (державного і недержавного сектору економіки) виробничих процесів, пов'язаних із створенням та втіленням технологій. Полягає в наданні на строковій, оплатній/безоплатній основі в користування коштів, що будуть обтяжені цільовим призначенням – розробкою (втіленням) технології або її складових; (2) наданні всього необхідного комплексу фінансових послуг для підприємств, установ та організацій, що входять до сфери обігу технологій. Наявність такого забезпечення може стимулювати суб'єктів господарювання до вкладання своїх грошей до такого роду організацій, як із метою отримання прибутку, так й оновлення майнової основи господарювання; фінансове забезпечення ризиків полягає в наданні послуг зі страхування ризиків, що пов'язані із створенням, передачею прав та втіленням технологій, як за рахунок державних коштів (як засіб стимулювання розвитку таких відносин), так і за рахунок коштів приватного (ринкового) сектору національної економіки. При цьому особа, що займається діяльністю, пов'язаною з обігом технологій, отримує додаткову гарантію, що вразі неможливості отримання

⁷¹¹ Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : [монографія] / О. М. Вінник. – К. : Атіка, 2003. – 352 с.

⁷¹² Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15.03.2001 р. № 2299-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 21. – Ст. 103.

прибутків від реального втілення нової технології їй принаймні будуть компенсовані понесені збитки.

Маркетингова функція – полягає в найшвидшому просуванні технології від її розробника до особи, що її втілює, з використанням специфічних прийомів розміщення та комерціалізації такого товару. Необхідно відзначити, що такі послуги можуть бути як посередницькими та надаватися спеціалізованими суб'єктами господарювання або ж технологічними біржами, так і здійснюватися розробниками самостійно.

Консалтингова функція – являє собою діяльність спеціальних суб'єктів, що спрямована на усунення такого недоліку, як відсутність досвіду господарювання у відносинах, пов'язаних з обігом технологій. Консалтингові послуги в такій сфері можуть бути надані як щодо особливостей перебігу формалізованих процедур та порядків (державна реєстрація технології, проведення патентно-кон'юнктурних досліджень, державна реєстрація договорів про трансфер технологій тощо), так і стосовно техніко-технологічних особливостей їх розробки. Потенційно можливим є надання консалтингових послуг із питань, що пов'язані з конструктивними рішеннями внутрішньої природи технології. Такий вид консультацій є найбільш складним, оскільки потребує ґрунтовної підготовки, великого обсягу знань і доступний тільки для науково-дослідних установ. Проте, якщо відкинути «особливості», потенційно такий вид послуг може бути наданий.

Юридична функція є діяльністю, що спрямована на захист прав та законних інтересів усіх учасників відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології, за допомогою як сили примусу держави, так і засобів самозахисту, судового, оперативного та ін. Це, зокрема: (1) здійснення загальної правоохоронної діяльності з боку спеціально уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованої на забезпечення непорушності прав та законних інтересів їх учасників, а також на виявлення осіб, винних у їх порушенні, попередженні таких порушень, відновленні порушених прав;

(2) створення системи засобів приватноправового захисту прав та законних інтересів від їх порушення, а також застосування засобів їх відновлення, яка втілює в собі нормативно-закріплену можливість вживати певні засоби захисту своїх порушених прав та законних інтересів, а також за їх допомогою відшкодовувати отримані збитки.

Освітня функція полягає у створенні системи наукового забезпечення перебігу відносин, пов'язаних з обігом технологій, за допомогою: (1) розгалуженої системи освітніх закладів, спрямованих на підготовку спеціалістів у сфері трансферу технологій; (2) системи науково-дослідних установ, що основним своїм призначенням матимуть або виготовлення технологій, або ж участь в інфраструктурних відносинах із метою отримання прибутку від надання послуг, пов'язаних з обігом технологій; (3) розвитку фундаментальної науки – одного з найважливіших елементів системи відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій, що мають постійно забезпечувати потреби та розвиток фундаментальних наук як основного середовища, в якому відбувається «зародження» технологій як особливих інтелектуальних продуктів, що втілюють у собі найновіші наукові надбання та досягнення.

Головною проблемою практики правового регулювання та правозастосування є те, що воно відбувається без урахування принципів системності та цілісності. Для усунення цього недоліку пропонуємо «узагальнити» всі наведені функції та зосередити їх виконання на рівні одного органу державної виконавчої влади. Ним може бути як новостворена, так і вже існуюча установа. Головним принципом розподілу повноважень та існування запропонованої моделі державного регулювання відносин, пов'язаних з інфраструктурним забезпеченням ринку технологій в Україні, має стати їх зосередженість на рівні одного суб'єкта господарювання чи органу державної влади.

12 жовтня 2006 року наказом Міністерства освіти і науки України (№ 699), було визначено головною науковою установою щодо науково-

методичного, експертного та інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації положень ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» Український інститут науково-технічної та економічної інформації" (УкрІНТЕІ). Ураховуючи це, вважаємо за необхідне надати вказаній установі повноваження, що впливають із наведених вище функцій, та покласти на неї обов'язки, пов'язані із їх виконанням. При використанні такого алгоритму забезпечення діяльності відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технології, можна досягти єдності та системності в регуляторному державному впливі та забезпечити ефективність тих заходів, що будуть вжиті для остаточного усунення неспроможностей ринку технологій в Україні.

Трансфер технологій: договірні форми

Аналізуючи договірні форми, які опосередковують інноваційний цикл, слід звернути увагу і на такі договори, що об'єднуються під загальною назвою – договори трансферу технологій, перелік яких наводиться у ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»⁷¹³. Цей закон частково відображає положення проекту Міжнародного кодексу поведінки у галузі передачі технологій⁷¹⁴, положення якого увійшли до законодавства таких країн, як Індія, Китай, Корея, Франція, Польща.

Відповідно до Закону трансфер технологій може здійснюватися шляхом укладання таких договорів: про постачання промислової технології, технічно-промислової кооперації, комерційної концесії (франчайзингу), про надання технічних послуг, інжинірингу, про створення спільних підприємств, про надання в оренду або лізинг складових технологій, обладнання. Отже, можна помітити, що всі вони мають різну спрямованість і не можуть бути об'єднані в єдиний тип договорів, оскільки належать і до договорів найму (оренда), і договорів підрядного типу, і засновницьких договорів, і договорів на надання послуг тощо. Єдине, що об'єднує вказані договори, – мета і

⁷¹³Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V // Відом. Верхов. Ради України.– 2006. – № 45.– Ст. 434.

⁷¹⁴ Капица Ю. М. Экспорт – импорт технологий: правовое регулирование.– К. : Интергид, 2000.– 104 с.

трансфер технологій, а це дає можливість підвести і поійменовані, і непоійменовані договори під поняття «договір на передачу технології та (або) її складових».

Крім того, наведений перелік договорів – невичерпний, що є позитивним, оскільки, як справедливо зазначає О. М. Давидюк, обмеження договірних відносин у певній сфері завжди приводило тільки до одного – суб'єкти таких відносин укладали фіктивні або приховані правочини, щоб забезпечити передачу певних об'єктів на тих умовах, які вони хотіли для себе передбачити. Тому введення вичерпного переліку договорів при тому рівні державного втручання, який передбачений Законом, може призвести до негативних наслідків⁷¹⁵.

Такий підхід є усталеним у доктрині господарського права. Зокрема, з огляду на те, що технологія є поняттям, яке значною мірою тяжіє до об'єктів права інтелектуальної власності, деякі науковці висловлюють думку про доповнення існуючого переліку договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності і ліцензійним договором⁷¹⁶. Поділяючи таку точку зору, Ю. М. Капіца та Д. С. Махновський вважають, що це можливо тільки якщо предметом таких договорів стане передача майнових прав чи надання права використання винаходу або іншого об'єкта інтелектуальної власності, які являють собою технологію у значенні Закону. Причому в цьому випадку до таких договорів будуть застосовуватися як вимоги статей Закону щодо договорів про трансфер технологій, так і положення ЦК України щодо ліцензійних договорів та договорів про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності⁷¹⁷.

⁷¹⁵ Давидюк О. М. Правове регулювання втілення нових технологій: проблеми та перспективи розвитку / О. М. Давидюк // Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави: монографія / за заг. наук. ред. Д. В. Задахайла. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – С. 129–165.

⁷¹⁶ Якубовський І. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»: проблеми співвідношення з цивільним законодавством / І. Якубовський // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XIV Регіон. наук.-практ. конф., Львів, 6 лют. 2008 р. : тези доп. – Львів, 2008. – С. 184–187.

⁷¹⁷ Капіца Ю. М. Рекомендації з застосування положень Закону України «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій», що стосуються договорів про трансфер технологій / Ю. М. Капіца, Д. С. Махновський // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3. – № 4. – С. 66–73.